

ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Савінова В.М.

Чернігівський національний технологічний університет

У даній статті досліджується сутність, роль і проблеми правового регулювання екологічного підприємництва як основного способу покращення екологічного середовища. У статті аналізується комплекс правових проблем екологічної відповідальності у сфері заняття підприємницькою діяльністю. Обґрунтовано та запропоновано усунути недоліки у закріпленні правових принципів у діючому господарському законодавстві України, що знижує їх регулятивний потенціал. **Ключові слова:** підприємництво, принципи підприємницької діяльності, екологічна відповідальність, екологічне підприємництво.

Постановка проблеми. Охорона довкілля – це передусім охорона здоров'я нинішнього і майбутнього поколінь. Однак варварське ставлення до природи, хижацька експлуатація її та ігнорування проблем екологічної безпеки продовжується і тепер.

Необхідно погодитися з думкою Костицького В.В., що саме в умовах глобалізації економіки доречно говорити про екологічний патріотизм як систему правових, економічних, соціальних і моральних імперативів держави та ціннісних установок громадянського суспільства, спрямованих на захист товарного ринку від еколого-небезпечних товарів, національної економіки – від еколого-небезпечних виробництв, природних ресурсів – від нераціонального використання та експорту сировини, довкілля у цілому – від забруднення розміщення еколого-небезпечних відходів та транскордонних забруднень зокрема [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Право на безпечне навколишнє середовище належить до нового покоління прав людини другої половини ХХ століття. Виділення і закріплення права на безпечне навколишнє середовище як одного з глобальних, фундаментальних прав людини мають свої об'єктивні передумови, пов'язані з необхідністю спеціально піклуватися про збереження, відновлення і поліпшення природних умов Землі, стану біосфери для здоров'я сучасного і майбутніх поколінь людей. Унаслідок цього і відбулося переростання традиційної проблеми «охорони природи» у набагато ширшу проблему «середовища, яке оточує людину» [2, с. 27]. Станом на сьогодні існує проблема у необхідності захисту не тільки природи від впливу діяльності людини, але і самої людини від забрудненого навколишнього середовища.

Як слушно зазначає німецький вчений У. фон Вайцеккер, саме екологічна складова стане визначальною легітимністю політики держав ХХІ століття, яке він назвав «століттям захисту навколишнього середовища» [3, с. 465-466].

У сфері взаємодії природи і суспільства правове регулювання підприємницької діяльності включає дві тенденції. З одного боку, вона регулюється диспозитивними нормами цивільного та господарського законодавства; з іншого боку сфера охорони навколишнього середовища представлена в основному імперативними нормами екологічного права, і являє собою встановлення державного регулювання (за допомогою екологічного контролю, нормування, ліцензування і т.д.) господарської та іншої діяльності, пов'язаної з негативним впливом на стан навколишнього середовища. Звідси не дивно, що і розвиток системи екологічного підприємництва носить суперечливий характер. З одного боку, бурхливий розвиток діяльності підприємницьких організацій, а з іншого боку – відсутність або наявність незначно-

го позитивного ефекту від цієї діяльності у сфері охорони навколишнього середовища.

В Україні існує ціла низка нормативних документів, які регулюють екологічні правовідносини, але доводиться констатувати відсутність єдиного документа, який би чітко визначав концепцію сталого розвитку і межі екологічної відповідальності підприємств.

Стаття 6 Господарського кодексу України серед загальних принципів господарювання визначає екологічний захист населення через обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю такого захисту. Статтею 44 Господарського кодексу України визначено вичерпний перелік принципів підприємницької діяльності, серед яких, на жаль, жодної згадки про екологічну відповідальність підприємств.

З кожним днем питання екологічної відповідальності, стають все актуальнішими для України, що пов'язано з багатьма причинами (глобалізація економічного простору, зростання загрози техногенних та екологічних катастроф, актуалізація якості і тривалості життя тощо). Однак, у науковій літературі ці питання висвітлюються ще недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих питань, екологічної відповідальності суб'єктів господарювання проводилось у працях О.А. Грішнєвої, В.П. Думанської, Р.Б. Прилуцького, В.В. Костицького, Р.А. Новикова, О.В. Черних та інших вчених.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження сутності, ролі і проблем правового регулювання екологічної відповідальності підприємництва як основного способу покращення екологічного середовища.

Виклад основного матеріалу. Питання про взаємозв'язок між економічним розвитком і погіршенням стану навколишнього середовища було вперше внесено до міжнародного порядку денного у 1972 році на Конференції ООН з проблем оточуючого середовища, що проходила у Стокгольмі.

Після Конференції уряди заснували Програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), яка залишається провідною установою в світі з проблем навколишнього середовища. Генеральна Асамблея запропонувала провести Конференцію Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку – Зустріч на вищому рівні «Планета Земля». З 3 по 14 червня 1992 року в Ріо-де-Жанейро була проведена Конференція Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку, мета якої встановлення нового, справедливого глобального партнерства шляхом створення нових рівнів співробітництва між державами, ключовими секторами суспільства і людьми для укладення міжнародних угод, що забезпечують повагу інтересів всіх і захист цілісності глобальної системи навколишнього середовища та розвитку [4].

Сьогодні усвідомлення необхідності сприяння і підтримки навколишнього середовища знаходить відображення практично у всіх галузях діяльності Організації Об'єднаних Націй. Активні партнерські зв'язки між Організацією та урядами, НВО, науковим співтовариством і приватним сектором дають нові знання і конкретні заходи з глобальних екологічних проблем. ООН вважає, що охорона навколишнього середовища повинна входити складовою частиною в будь-яку діяльність в галузі економічного і соціального розвитку. Розвиток неможливий без охорони навколишнього середовища.

Важливою складовою національної ідеї є економічний розвиток держави, націлений на створення добробуту для населення держави. Але сучасний стан добробуту населення визначається рівнем якості навколишнього природного середовища. На території сучасної України впродовж останніх століть спостерігаються екстремальні явища у природокористуванні, зумовлені низьким рівнем еколого-правової свідомості та недостатньою увагою держави щодо даного питання.

Станом на сьогодні ні в науковій, ні в нормативно-правовій літературі немає єдиного чіткого підходу до поняття «екологічна відповідальність підприємництва».

Екологічна відповідальність по-різному інтерпретується представниками економічних напрямів. Згідно класичного підходу, екологічна відповідальність виникла під дією екологічного законодавства: щоб уникнути санкцій, підприємства змушені були переглянути свою екологічну політику і вжити заходів для зменшення негативного впливу своєї діяльності на навколишнє середовище. Згідно неокласичного підходу, екологічна відповідальність є наслідком не лише нормативно-правових обмежень, а й моральної відповідальності виробників за заподіяння шкоди природі [5].

Господарське право, як і кожна інша галузь права, має у своїй основі певні керівні засади – принципи права. Принципи господарського права – вихідні керівні засади (провідні ідеї), що виражають сутність і характер правового регулювання суспільних відносин в сфері здійснення господарської діяльності, є незамінним засобом тлумачення змісту норми права при її практичному застосуванні, з часом мають змінюватися. На жаль, не завжди принципи права чітко та послідовно у змістовому відношенні викладаються у текстах законодавчих актів. На сучасному етапі становлення соціальної держави України стратегічними пріоритетами у сфері захисту від природних та техногенних аварій і катастроф є: надання пріоритетності вимогам екологічної безпеки; соціоекологічний принцип природокористування, який полягає у науково обґрунтованому поєднанні екологічних, економічних і соціальних інтересів; гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного та соціального середовища; безоплатність загального природокористування і платність спеціального природокористування для господарської діяльності; нормування впливу господарської та іншої діяльності на природне середовище; створення системи страхування екологічних і катастрофічних ризиків; вдосконалення законодавства України щодо практичного застосування норм по захисту екологічних прав громадян [6, с. 22].

Ефективне здійснення підприємницької діяльності неможливе без залучення підприємцем матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів. Загалом, суб'єкт підприємницької діяльності на власний розсуд обирає види ресурсів, які ним

будуть залучені до провадження підприємництва. Зазначимо, що актами господарського законодавства передбачені такі види ресурсів, використання яких обмежено законом. Зокрема, це перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, а також перелік майна, на яке громадяни можуть набути право власності лише з дотриманням спеціального порядку. Таким чином, у більшості випадках діє принцип свободи підприємницької діяльності, передбачений статтею 43 Господарського кодексу України. Але необхідно зважити на таку суттєву ознаку всіх видів ресурсів як обмеженість, ефективність та раціональність використання у сфері підприємництва.

Життєво необхідним стають, на думку Р.Б. Прилуцького, розробка і законодавче закріплення таких принципів господарювання, які забезпечували б не стільки кількісне зростання виробництва, скільки його орієнтацію на збереження навколишнього природного середовища [7, с. 51]. При здійсненні підприємницької діяльності необхідно дбати не тільки про приватні інтереси суб'єкта підприємництва, але й про оточуючих осіб (наприклад: суб'єктів господарювання, споживачів, державу), а також про екологічну безпеку та захист населення, відповідальність за завдану навколишньому середовищу шкоду та порядок і розміри її відшкодування, ошадливе використання природних ресурсів тощо.

У практичній діяльності екологічне законодавство лише формально стимулює господарюючого суб'єкта до зменшення негативного впливу на оточуюче середовище, але ніяк не заохочує подальше зменшення такого впливу. Задля стимулювання розвитку екологічної складової підприємництва бажано запровадити пільгове оподаткування та кредитування, публікації щорічних екологічних рейтингів суб'єктів підприємницької діяльності, підтримати розробку та впровадження екологічно чистих технологій (екологічні грантові програми), екологічно орієнтувати митну політику тощо. Слушною є пропозиція Черних О.В. стосовно того, що екологічна відповідальність повинна відповідати масштабу впливу підприємства на навколишнє середовище, що створюється діяльністю, продуктами і послугами підприємства. Екологічна відповідальність підприємства повинна бути закріплена у вигляді документу, який доводиться до відома всіх співробітників організації і є доступним громадськості. Даний документ повинен містити принципи екологічної політики підприємства згідно з екологічними нормативами, в тому числі механізми постійного поліпшення системи екологічного менеджменту і запобігання забрудненню навколишнього середовища [8]. Хоча відсутність законодавчої вимоги стосовно обов'язковості наявності вищевказаного документу у суб'єкта господарювання ставить під сумнів його запровадження з ініціативи самого суб'єкта. Вважаємо, що законодавче закріплення екологічної відповідальності підприємства як принципу господарювання стане кроком на шляху реалізації світової тенденції щодо збереження навколишнього середовища та розбудови відповідної системи заходів.

Також необхідно зазначити, що підприємництво – це соціально-відповідальний вид діяльності, що, на нашу думку, включає в себе і поняття екологічної відповідальності підприємництва. Соціальна відповідальність – це усвідомлення суб'єктами соціальної держави єдності соціального простору, свідоме виконання своїх обов'язків перед співгро-

мадянами, суспільством, державою. У феномені соціальної відповідальності домінує моральний компонент, який має бути підкріплений юридичною відповідальністю. Соціальна відповідальність як концепція заохочує кожну людину враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на інших людей, громади та навколишнє середовище в усіх аспектах [9, с. 32].

В умовах інтенсивної торговельної діяльності, нерационального використання та експорту сировини, збільшення обсягів еколого-небезпечного виробництва, експорту екологічно неперевіраних (можливо «забруднених») товарів, збільшення обсягів транспортних перевезень, інформаційного стимулювання споживання виникає гостра необхідність зміни вектора розвитку світової економіки у бік екологічної складової, що вимагатиме суттєвого коректування діяльності всіх суб'єктів економіки та політики.

Висновки. Таким чином, одним з найскладніших завдань підприємництва є збереження балансу між зростаючими потребами підприємців і необхідністю мінімізувати шкідливий вплив наслідків їх діяльності на навколишнє середовище. Основним прин-

ципом діяльності сучасних підприємців має стати принцип екологічної відповідальності. Зважаючи на актуальність, вважаємо за доцільне визначити та закріпити на законодавчому рівні принцип екологічної відповідальності підприємництва як спеціальний принцип господарського права. Законодавчо визнана концепція екологічної відповідальності підприємців України має з часом перетворитися з системи примусових заходів (штраф, відшкодування збитків) на моральні зобов'язання підприємців.

Забезпечення стабільного розвитку суспільства у сучасних умовах вимагає формування теоретико-методологічних, інформаційних та практичних принципів ефективного функціонування екологічно орієнтованого підприємництва. Реалізація цих принципів буде сприяти вирішенню питань раціонального використання природних ресурсів, покращенню екологічної, матеріальної і духовної якості життя громадян, підвищенню екологічної безпеки.

Лише поєднання екологічних, національних, економічних та соціологічних інтересів суспільства і держави надасть можливість гармонійного розвитку суспільства.

Список літератури:

1. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). – К., ІЗП і ПЕ, 2003. – 772 с.
2. Новиков Р.А. Проблема окружающей среды в мировой экономике и международных отношениях / Р.А. Новиков. – М.: Мысль, 1976. – 152 с.
3. Грабовська І. Екологічна ідея – складова української національної ідеї / І. Грабовська // Мала енциклопедія етнодержавництва.
4. Ріо-де-Жанейрська декларація з навколишнього середовища і розвитку, прийнята Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку, Ріо-де-Жанейро, 3-14 червня 1992 // <http://www.un.org/ru/documents/decl>
5. DesJardins J. Corporate Environmental Responsibility. Journal of Business Ethics. – Vol. 17, № 8. – P. 825-838.
6. Управління розвитком суб'єктів господарювання: монографія / [авт. кол.: О.Л. Яременко, О.М. Панкратова, В.Г. Яременко та ін.]; за заг.ред.: О.Л. Яременко, Г.В. Строкович; Нар. Укр. акад. – Х.: Вид-во НУА, 2008. – 500 с.
7. Прилуцький Р.Б. Особливості правового регулювання відносин у сфері господарювання в умовах обмежених ресурсів планети та глобальних змін клімату (постановка проблеми) / Р.Б. Прилуцький // Актуальні проблеми цивільного та господарського права. – 2010. – № 3(22). – С. 49-54.
8. Черних О.В. Принципи екологічної відповідальності підприємств у сучасних умовах // http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Economics.htm/
9. Грیشнова О.А., Думанська В.П. Екологічний вектор соціальної відповідальності / Экономика и управление. – № 3. – 2011. – С. 32-41 // http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2011

Савинова В.Н.

Черниговский национальный технологический университет

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Аннотация

В данной статье исследуется сущность, роль и проблемы правового регулирования экологического предпринимательства как основного способа улучшения экологической среды. В статье анализируется комплекс правовых проблем экологической ответственности в сфере занятия предпринимательской деятельностью. Обосновано и предложено устранить недостатки в закреплении правовых принципов в действующем хозяйственном законодательстве Украины, что снижает их регулятивный потенциал.

Ключевые слова: предпринимательство, принципы предпринимательской деятельности, экологическая ответственность, экологическое предпринимательство.

Savinova V.M.

Chernihiv National Technological University

ECOLOGICAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS

Summary

This article examines the nature, role and problems of legal regulation of environmental entrepreneurship as the main way to improve the ecological environment. The article analyzes the complex legal issues of environmental responsibility in entrepreneurial activities. Grounded and proposed to eliminate shortcomings in fixing legal principles in the current economic legislation of Ukraine, which reduces their regulatory potential.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurship principles, environmental responsibility, environmental entrepreneurship.

УДК 343.1

ЗЛІСНЕ УХИЛЕННЯ ВІД ЯВКИ ЗА ВИКЛИКОМ ДЛЯ УЧАСТІ У ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЯХ

Сіверський О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена висвітленню злісного ухилення учасників кримінального провадження від явки на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Розглядається суть поняття «злісне ухилення». Пропонується визначення поняття «злісне ухилення». Також розглядаються такі поняття, як «ухилення» та «неявка без поважних причин». Наводиться опитування слідчих, прокурорів, суддів, та результати вивчення матеріалів кримінального провадження. Вказується на необхідність внесення змін в чинне законодавство для зменшення злісного ухилення учасників кримінального провадження для участі у процесуальних діях.

Ключові слова: злісне ухилення від явки, виклик суду, неявка на виклик, привід, ухилення від явки на виклик, неявка без поважних причин.

Постановка проблеми. На практиці часто виникають проблеми термінологічного характеру, коли слідчі, прокурори, судді путають поняття «неявка без поважних причин», «ухилення» та «злісне ухилення від явки за викликом» у кримінальному провадженні. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [1] не має тлумачення цих понять, а вказані тільки наслідки. На нашу думку, відсутність у ст. 3 КПК України визначення названих термінів викликає певні проблеми і різне розуміння при їх застосуванні на практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В колишньому СРСР досліджували питання виклику та застосування у разі неявки на виклик заходів забезпечення кримінального провадження вчені, які в даний час проживають і працюють в незалежних державах – колишніх республіках СРСР (Російській Федерації, Україні, Республіці Білорусь та ін. державах), наприклад, вчені Російської Федерації: А. Н. Ахпанов, Б. Альмухаметов, Б. Б. Булатов, Б. Т. Безлепкін, Б. Т. Базилев, В. А. Михайлов, В. В. Ніколюк, В. М. Корнуков, В. С. Чистякова, В. В. Кальницький, В. Ю. Мельников, В. П. Бож'єв, Г. Н. Ветрова, Д. І. Фельдман, та ін.

Вчені України: А. В. Молдаван, В. В. Назаров, Г. К. Кожевніков, Л. М. Лобойко, О. Г. Яновська, С. М. Смоков, Т. В. Садова, О. Р. Михайленко, Ю. П. Аленін, О. Б. Муравін, О. П. Кучінська, Ю. М. Мірошніченко, Грошевий, М. А. Погорельський, О. Ю. Костюченко, О. М. Гумін, А. В., О. Г. Шило, В. П. Шпонька, А. Ю. Шумилов, Ю. П. Янович, та ін.

Наукові роботи та публікації стосувалися в основному кримінально – процесуального законодавства до набрання чинності КПК України у 2012 році.

За минулі 10 років необхідно відзначити дисертаційні дослідження О. О. Бондаренка (2004),

П. С. Гридюшка (2004), С. О. Новожилова В. В. Самолюк (2005), О. В. Никітіної, П. Г. Назаренка (2006), Д. Л. Василенка, О. В. Острогляд (2007), О. Е. Михайлової, Э. Л. Биктимерова, С. М. Воробей, Д. Р. Исеева, Т. В. Садової (2009), І. Д. Гайнова, А. В. Захарка, І. М. Янченко О. Г. Пурса (2010), А. А. Павлової, С. В. Пастушенка П. О. Угровецького (2011), та ін.

Дисертанти внесли великий внесок у розвиток теорії та практики застосування заходів забезпечення кримінального провадження взагалі, та причин і підстав неявки за викликом для виконання процесуальних дій – зокрема.

Станом на 14 січня 2015 року також виконуються дисертаційні дослідження в Національній академії внутрішніх справ у м. Київ: «Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого» (дисертант А. Е. Щасна. Рік затвердження теми – 2013); «Застосування заходів забезпечення кримінального провадження судом першої інстанції» (дисертант М. В. Лиманська. Рік затвердження теми – 2013); «Виклик і привід як заходи забезпечення кримінального провадження» (дисертант Г. Р. Нетупський. Рік затвердження теми – 2013).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В наукових працях основна увага звертається на заходи забезпечення кримінального провадження, а таким поняттям, як «неявка без поважних причин», «ухилення від явки на виклик», «злісне ухилення від явки на виклик», не приділено належної уваги.

До цих пір зазначені терміни не знайшли свого відображення в статті 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України.

Мета статті – запропонувати зміни в КПК України, які б дали можливість усунути прогали-